

ske historije. Knjiga se odlikuje rijetko trezvenim pogledom na brojne nejednoznačne aspekte međusobnih odnosa između Bošnjaka, Srba i Hrvata. Napisao ju je češki povjesničar koji ima pozitivan odnos prema svim bosanskim narodima. Smatram da zbog toga zaslužuje pozornost svih zainteresiranih za proučavanu tematiku. ■

Petr Stehlík

Pobeda nad fašizmom-60 godina kasnije Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945, Beograd, 2005, 154.

Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945. (u daljem tekstu *Društvo za istinu*) osnovano je u Beogradu 1994. godine. Njegovi članovi su ljudi najrazličitijih profesija i shvatanja. Povod za njihovo okupljanje bilo je klevetanje NOB, rušenje tekovina NOB, njene istine, njenih heroja i mučenika, rušenje avnojske Jugoslavije. Željeli su iskazati svoje nemirenje sa fašizmom, sa podvalom koju inspiriše potreba da se sakriju vlastiti zločini, sa kolektivnim ludilom i nemoralom, apsolutnim sljepilom i apsolutnom neodgovornošću.

Društvo za istinu je u sklopu obilježavanja pobjede nad nacifašizmom u Drugom svjetskom ratu, organizovalo tribinu pod naslovom “60 godina od pobjede nad fašizmom”. O ogromnom doprinosu pripadnika jugoslovenskog narodnooslobodilačkog pokreta svjetskoj antifašističkoj koaliciji govorili su istoričar i politikolog Latinka Perović, predsjednik Evropskog pokreta u Srbiji Živorad Kovačević, profesori Filozofskog fakulteta u Beogradu Olivera Milosavljević i Žarko Korać. Njihova izlaganja čine jezgro ove publikacije, u koju je uvršteno više članaka iz listova ili ranije štampanih tekstova. Radovi su antifašističkog opredjeljenja, kao zajedničkog imenitelja svih autora, mada postoje određene razlike u njihovom pristupu pojedinim pitanjima.

Kako je onda fašizam ostao, ko ga je štitio i u kom obliku je buknuo? Šta je to i kako slavila Srbija u sklopu proslave jubileja antifašističke pobjede? Autori su saglasni da je odnos prema fašizmu i antifašizmu izraz političke zrelosti. Evropski narodi su svoj odnos prema fašističkoj i antifašističkoj prošlosti podigli na nivo mjerila kulturne i političke zrelosti svakog od njih. Nakon 1945. godine u nove međunarodne odnose ugrađeni su i ekonomski, socijalni i pravni mehanizmi, kao realne brane da se kataklizmičko iskustvo dva svjetska rata ponovi. I pored toga rat se pono-

---

vio, kao i stradanja, zločini, materijalni gubici, siromaštvo. Kritičko istorijsko mišljenje uvijek podrazumijeva istorijsku perspektivu, tako da se o fašizmu i antifašizmu ne može 2005. godine govoriti onako kako se govorilo 1945. Naime, u tih 60 godina ugrađeno je mnoštvo procesa i događaja: raspad antihitlerovske koalicije na ideološkoj osnovi, hladni rat, blokovska podjela svijeta, lom komunističke ideologije, pad režima u zemljama istočne Evrope, pad Berlinskog zida, kao stvarnog i simboličkog znaka podijeljenosti Evrope, ubrzanje integracije Evrope.

Godišnjica pobjede nad fašizmom u Srbiji je obilježena donošenjem zakona, kojim su saradnici nacifašističkog okupatora proglašeni za antifašiste i ignorisanjem 9. maja, dana pobjede nad fašizmom. Rezultati te borbe priznati od sila saveznica u antifašističkoj koaliciji, omogućili su, između ostalog, da se udare temelji novoj jugoslovenskoj državi, jednoj od osnivača Organizacije ujedinjenih nacija.

Učesnici tribine posmatraju antifašizam kao egzistencijalnu civilizacijsku vrijednost koja udružuje i predstavlja široku platformu društvenog angažovanja. Stoga svijest da ta opasnost postoji poziv je na nemirenje i podsticaj za angažovanje. *Društvo za istinu* ovaj jubilej posmatra prvenstveno u kontekstu aktuelnih zbivanja, polazeći od uvjerenja da odnos prema antifašističkoj borbi nije samo odnos prema prošlosti nego i pitanje od koga zavisi budućnost zemlje i sudbina njenih građana. Savremena Evropa nastala je na tekovinama antifašističke borbe, a odbacivanjem tih tekovina, falsifikovanjem istorijskih činjenica, Srbija Evropi okreće leđa.

Prije 60 godina započela je izgradnja novog, drugačijeg svijeta u kome nije trebalo da bude šanse za povampirenje fašizma i nacizma. Tada su pokrenute mnoge značajne inicijative koje su po prirodi bile antifašističke: suđeno je ratnim zločincima, stvoren je globalni sistem bezbjednosti kroz UN, donesena je Povelja o ljudskim pravima, više od 50 godina realizuje se grandiozni projekat evropske integracije. Njemačka nije bačena na koljena kao nakon Prvog svjetskog rata, već je Maršalovim planom (Zapadnoj Njemačkoj) i na drugi način pružena podrška za demokratsku transformaciju.

Antifašizam je ugrađen u same temelje nove Evrope. Pobjeda nad hitlerovskom koalicijom likvidirala je fašističke režime koji su izazvali Drugi svjetski rat. Ali fašizam time nije nestao sa istorijske scene. Javljao se i javlja u dva vida: stvaranjem neofašističkih režima u Aziji, Latinskoj Americi, na Balkanu (ti su režimi uglavnom srušeni); i političkom praksom i tendencijama koje imaju mnogo fašističkog, kako u unutrašnjem društvenom životu mnogih zemalja, tako i u međunarodnim odnosima.

Olivera Milosavljević konstatuje da je proslava pobjede nad fašizmom u Srbiji 2005. godine pokazala da tu ne postoji istorija mimo interesa vladajuće ideologije, te da prošlost ima samo upotrebnu vrijednost. Pobjeda nad fašizmom od prije 60 godina interesuje političku elitu Srbije samo onoliko koliko procijeni da je to potrebno, i to iz dva razloga: da zadovolji antifašističku Evropu i da zadovolji biračko tijelo

lo koje će glasati na sljedećim izborima. Stoga, šizofrena strana srpske sadašnje prošlosti nema mnogo veze sa onim što se desilo prije 60 godina, ona ima veze samo sa mnogo bližom prošlošću, sa ratovima devedesetih i sa ideologijom koja ih je vodila. U Srbiji se slave gubitnici, izjednačavaju sa pobjednicima nad fašizmom samo zato da bi njihova ideologija nastavila da živi. Rehabilitacija četničke ideologije je stvarnost, kojom srbijanska politička elita želi rehabilitovati ratove 90-ih koji su tom ideologijom vođeni. Zbog toga je omogućeno falsifikovanje istorije u korist danas jedino poželjne četničke ideologije.

Srbija se istupanjem iz pobjedničkog stroja upisala u snage poražene u Drugom svjetskom ratu. Žarko Korać vidi njenu političku elitu kao nezrelu, nacionalističku. Ta elita u skupštini Srbije ponovo piše istoriju koja poražene u Drugom svjetskom ratu rehabilituje i pretvara u pobjednike.

Dubravka Stojanović je analizirala razloge zbog kojih su četnici u Srbiji izgubili rat. Oni nisu ni ratovali, usvojili su strategiju čekanja, a od jeseni 1941. bili su u različitim oblicima kolaboracije sa okupacionim njemačkim jedinicama. Kada je rat izgubila Njemačka, izgubili su ga i lokalni partneri. Krajem ljeta 1944. četnici su donijeli odluku da je došao trenutak za borbu, nakon čega je slijedio sukob sa partizanskim jedinicama, a ne sa okupacionim. Da bi u borbi protiv partizana bili uspješni, postigli su sporazuma sa Milanom Nedićem o zajedničkoj borbi i potpisali sporazum sa Srpskom državnom stražom i Dobrovoljačkim korpusom o zajedničkom vojnom nastupanju. U pokušaju da spriječe partizanske jedinice u njihovom probuđu kroz Srbiju, četnici su bili vojno poraženi. General Mihailović sa Vrhovnom komandom prinuđen je da napusti Srbiju, a građanski rat na teritoriji Srbije završen je pobjedom partizanske vojske.

Javna rehabilitacija četnika započela je u Srbiji 80-ih godina. Taj proces je kontinuiran i imao je državnu podršku. Istorijske nauke tu nigdje nema, zbog čega je i sama kriva. U posljednjih 15-ak godina, izuzev radova četnicima bliskih istoričara, nisu se radile magistarske i doktorske teze na te teme. U udžbeniku istorije za 3. i 4. razred gimnazije iz 2002. godine izvršena je potpuna revizija Drugog svjetskog rata. Nakon toga, u decembru 2004. skupština Srbije usvojila je zakon kojim su četnički i narodnooslobodilački pokret izjednačeni. Na taj način udžbenik je postao temelj državne politike, umjesto da se državna politika drži istorijskih činjenica. Igre sa istorijom nisu u Srbiji time završene, one se nastavljaju, a sva pitanja iz ove oblasti i dalje ostaju otvorena.

Učesnici tribine saglasni su da je Srbija učinila sve da se u sklopu obilježavanja 60 godišnjice pobjede nad fašizmom solidariše sa poraženim snagama, kvislinzima i kolaboracionistima. Kako je to bilo moguće, odnosno kako su se istopila integrativna dostignuća antifašističke borbe jugoslovenskih naroda, u jednoj vrlo zanimljivoj analizi pojasnio je Nikola Visković. Otpor fašizmu 1941-1945. i komuni-

stička revolucija ojačali su integraciju etničkih skupina Jugoslavije, postavili osnove za industrijsku, urbanu i kulturnu modernizaciju jednoga nerazvijenog društva. Komunistički sistem je ove funkcije integracije i modernizacije uspješno obavljao do kraja 60-ih godina i to putem jedne partijske etatističke oligarhije, s novom rukovodećom nomenklaturom radničkog i seljačkog porijekla i određenih oblika neposrednoga društvenog upravljanja (samoupravna demokratija). Već 60-ih godina modernizatorska moć sistema se istrošila, naročito u privredi. Zbog toga je trebalo pokrenuti dublje reforme koje bi omogućile autonomnije i kreativnije društvene tokove. U narednih dvadesetak godina propalo je nekoliko reformskih inicijativa usljed otpora ogromnog birokratskog aparata kome su nedostajala tehnološka i politička znanja i koji se plašio socijalnih potresa što su ih reforme mogle donijeti. Podmlađivanje rukovodstva u federalnim republikama radi ubrzanja reformi završeno je neuspjehom 70-ih godina. Nove ekipe iz Slovenije, Hrvatske i Makedonije svrgnute su od centralnih vlasti zbog nacionalističkih zastranjenja, a odlučna reformistička ekipa iz Srbije smijenjena je zbog pretjeranog liberalizma. Taj dvostruki neuspjeh reformizma u privredi i kadrovskoj obnovi, glavni je izvor opšte krize u koju je Jugoslavija pala u narednim desetljećima. Zbog nesposobnosti sistema da sam sebe inovira, Jugoslavija je izgubila korak sa naučno-tehnološkom revolucijom i s društvenim preobražajima savremenog svijeta. Kompromitovala je svoj projekat samoupravnog socijalizma i u njoj je došlo do teških frustracija i sukoba u svim oblastima života. Te frustracije i sukobi imali su sve uslove za prebacivanje i degenerisanje u iracionalne i teško kontrolisane međuetničke sukobe. Dobrom dijelu rukovodstva ustvari je dobro došlo izbijanje etničkog sukoba koji je prikrio njihovu odgovornost za krizu. Zbog toga su ona bila tolerantna prema svojim nacionalizmima, s njima su saradivali, predvodili ih pošto su ih prethodno proizveli svojom nesposobnosti upravljanja društvom. Ta nesposobnost upravljačkih klasa i društvena nazadovanja koja je ona donosila izazivali su neizbježno i opoziciju protiv komunista i njihovog političkog sistema. Zahvaljujući produbljuvanju krize, nestanku Tita, slabljenju Partije, nacionalističke ideologije brzo su osvajale prostor u svim etničkim grupama i postajale preovlađujući način mišljenja.

Dragoljub Todorović je utvrdio da je Memorandum SANU iz 1986. godine prihvatio sve ideje Stevana Moljevića i da je doživio potpunu reinkarnaciju u skoro svim segmentima (ideologiji, ciljevima, čak i u imenu, ponašanjima, obilježjima, folkloru) u ratovima vođenim na teritoriji Jugoslavije 1991-1995. godine. Identifikacija starih i novih četnika išla je do najmanjih sitnica.

Najobimniji rad u ovoj publikaciji je onaj Đure Rodića o četničkoj kolaboraciji u Drugom svjetskom ratu. Analizirane su faze i karakteristike kolaboracije. Kolaboracionistički mozaik sadržavao je legalizaciju četnika kod Nedića, njihovo potpuno potčinjavanje Nijemcima u Srbiji, apsolutno savezništvo sa Talijanima u njihovoj

---

okupiranoj zoni od Crne Gore do Slovenije i u dijelu NDH gde je NOP postajao sve masovniji, neprestano šireći slobodnu teritoriju u Bosni, dijelom i Hercegovini. Četnici, sve inferiorniji u odnosu na NOP, zaključili su preko 50 sporazuma sa ustašama i Nijemcima, često se stavljajući pod njihovu neposrednu komandu. Na kraju je uslijedilo potpuno stavljanje pod kontrolu okupatora i učestvovanje u borbama protiv partizana. Na Teheranskoj konferenciji četnički pokret Draže Mihailovića ocijenjen je kao kolaboracionistički, za razliku od NOVJ, koja je jedina cijelo vreme i sa uspjehom vodila antiokupatorski rat, pa je samo ona priznata kao članica antinacističke i antifašističke koalicije. Kolaboracija u Drugom svjetskom ratu, analogno tome i Mihailovićeve, predstavljala je tešku povredu Haških i Ženevskih konvencija o pravilima i običajima ratovanja, zločinima protiv čovječnosti i ratnim zločinima. Amnestiranje četnika, njihovo proglašavanje za antifašiste nije ništa drugo nego otpisivanje zločina i amnestija zločinaca.

Nakon ratova od 1991. do 1995. i demonstracije fašizma, ne može se govoriti o pobjedi nad fašizmom. Stoga je ključno pitanje kako je fašizam preživio od 1945. do 80-ih godina prošlog stoljeća. Kako i gdje je "njegovan" (u kojim krugovima i institucijama), pod kojim uslovima i zarad kojih interesa se reaktivira? ■

Senija Milišić